

Година XVI.

1 октомврий 1909 г.

Книжка VIII.

БЪЛГАРСКА СБИРКА

К. Мисирковъ.

ОСНОВИТЪ ЗА ЕДНО СРЪБСКО- БЪЛГАРСКО СБЛИЖЕНИЕ.

Никога до послѣдната година, собствено до анексията на Босна и Херцеговина къмъ Австро-Унгария, не е имало по-сгодна почва за едно сръбско-българско сближение и не се е чувствувала необходимостта отъ него, както сега. Достатъчно е да си припомнимъ най-главнитѣ епохи въ историята на Балканския полуостровъ прѣзъ XIX и началото на XX вѣкъ за да се убѣдимъ въ това. Въ първата половина на XIX вѣкъ отсамъ Дунава и Сава е имало само двѣ малки полунезависими славянски държавици: Сърбия и Черна Гора, отъ които Сърбия отъ три страни е била обиколена отъ Турската империя. Малката Сърбия прѣзъ това врѣме е била толкова слабо заета съ вжтрѣшнитѣ свои работи, щото за нѣкаква важна политическа роля, вѣнъ отъ своитѣ прѣдѣли, не е могла да мечтае.

Но още въ първитѣ десетилѣтия на втората половина на XIX вѣкъ работитѣ приеха другъ обратъ: послѣдва обединението на Италия при главната роль на Сардинското кралство; започна духовното и политическо събуждане на българския народъ, който, съ освобождението си отъ Турция се домогваше да възстанови старото българско царство, въ което да се обедини всичкия български народъ; започна се едно движение за свобода противъ турцитѣ между сърбитѣ въ Херцеговина и Босна.

Въ тая нова епоха въ живота на южнитѣ славяни, която е траяла до послѣдната руско-турска война и до освобождението на България, княжеството Сърбия бѣ възнамѣрило да изиграе една симпатична и благородна, но непосилна за него и мъчно осществима роль на освободителъ и обединителъ на южното славянство около себе си. Първитѣ сражения между турскитѣ и сръбскитѣ войски слѣдъ Херцеговинското въстание отъ 1876 година показаха колко Сърбия е слаба за осществяването на своитѣ политически мечтания. Увлеченията на Сърбия бѣха утопии не само поради огромното различие въ военното могъщество на Турция и Сърбия, а и поради това, че Сърбия искаше да осществи своитѣ политически планове безъ да достигне едно съглашение съ българитѣ; послѣднитѣ бѣха игнорирани. Очевидно, тогава не е имало благоприятна почва за едно сръбско-българско сближение главно поради различното политическо положение на двѣтѣ страни; Сърбия — страна полунезависима, българитѣ — още турска рая.

Послѣдната руско-турска война и политическитѣ послѣдствия като съ едно вълшебство измѣниха всичко на Балканския полуостровъ, като поставиха княжество Сърбия, — прѣименувано въ кралство, въ много трагично положение. Възникнаха двѣ български малки държавици на истокъ отъ Сърбия, които наедно взети бѣха териториално два пѣти бѣха по-голѣми отъ нея. Босна и Херцеговина само номинално останаха като турски страни, а въ дѣйствителностъ еднѣжъ за винаги станаха австро-унгарски. Сърбия получи малко уголѣмяване за смѣтка на българскитѣ земи; малко бѣ порастнала сѣщо и Черна Гора. Подъ властѣта на турци останаха само три славянски страни: Ново-пазарския санджакъ (дѣлъ отъ Босненския пашалѣкъ), Македония и Южна Тракия.

Положението въ Сърбия бѣ трагично въ много отношения: 1) мечтитѣ да играе ролята на Пиемонтъ-обединителъ на Балканския полуостровъ се разбиха въ най-дребни парчета, 2) изгледитѣ за прирастването на държавата на източнитѣ и западнитѣ ѣ граници изчезнаха за винаги и 3) Сърбия трѣбаше да се опасява и отъ туй, че България, може да поиска назадъ етнически българскитѣ окрѣзи, отстѣпени на Сърбия въ Берлинъ.

Въ тая нова епоха въ историята на южното православно славянство, която се започна отъ Берлинския трактатъ и трая цѣли 30 години, до анексията на Босна и Херцеговина, почва за сближение между Сърбия и България е имало още по-малко, отколкото по-напрѣдъ: това е врѣме на завистъ на по-старата, но въ сѣщо врѣме по-слабата южно-славянска държава, къмъ по-новитѣ български държави, — епоха на недовѣрие, съревнование и явна вражда между Сърбия и България; това е врѣме на страхъ на Сърбия за своето бждаще както и прѣдъ културнитѣ и политически успѣхи на България. Тоя страхъ бѣ толкова голѣмъ, щото погълна всичкото внимание на сръбското правителство и общество, които прѣзъ тая тридесетгодишна епоха главнитѣ си сили, и морални и материални, изхарчиха въ постоянна борба съ българския народъ и оставиха почти безъ внимание чисто сръбскитѣ земи на западъ отъ Сърбия.

Какви облаги тѣ очакваха за себе си отъ тая борба, мжно може да си разбере: на видъ тѣ остояваха свои национални и исторически права въ Македония, но струва ми се, че тукъ трѣба да се търси и друга причина. По Берлинския трактатъ нѣколко чисто български окрѣзи бѣха присѣдинени къмъ Сърбия. Послѣдната като изгуби Босна и Херцеговина, можеше да се опасява, че единъ день България може да поиска назадъ отстѣпенитѣ ней по берлинския трактатъ български земи. Но още друго нѣщо: български се е говорило прѣзъ XIX вѣкъ въ Сърбия, не само въ ново-присѣдиненитѣ земи, но и въ цѣла източна и южна Сърбия, т. е. на истокъ отъ водораздѣлитѣ на Кулубара и Голѣма Морава, на Сръбска Морава и Ибаръ.

Националниятъ принципъ легна въ основа на българскитѣ стремежи къмъ политическа свобода. Сѣщиятъ принципъ е давалъ право на българския народъ да счита ново-присѣдиненитѣ по

Берлинския трактатъ окръжи къмъ Сърбия за български. Но въ Сърбия гледаха на работата иначе : тамъ съзнаваха, че ако българскитѣ притезания на ново-присъединенитѣ окръжи бждатъ признати за справедливи, то тогава на сжщитѣ основания трѣба да се признаятъ правата на България върху по-голѣмия дѣлъ на Сърбия, защото не само въ Пиротско, Лѣсковачко, Нишко и Вранско се говори неправилно сръбски, т. е. говори се български или прѣходно сръбско-български, но тъй се говори по цѣлия Моравски басейнъ, съ изключение на сръбска Морава до впадането въ нея на Ибаръ. Съ други думи, ако въ Сърбия признаеха правата на България върху новитѣ окръжи, то трѣбаше сжщото да признаятъ и върху по-голѣмия дѣлъ отъ Сърбия, (т. е. да се отрекатъ отъ политическата си независимостъ и отъ ржководяща роль въ балканскитѣ работи, която искаха да си запазятъ и слѣдъ Берлинския трактатъ.) Както се вижда отъ казаното, отчаяната борба, която съ удивителна енергия води Сърбия съ българския елементъ има по-дълбоки и скритни причини.

Сега нѣколко думи за характера на борбата на Сърбия съ българския народъ. Прѣди всичко въ Сърбия се пазеше една тайна върху особенитѣ на нарѣчията, особно на Моравското нарѣчие. Миличевичъ и Каричъ дадоха най-поврѣхностни описания на говоритѣ на това нарѣчие. Струва ми се, че най-пълно описание на това нарѣчие дадохъ азъ. Сръбскитѣ филолози нищо не прибавиха къмъ казаното отъ мене, т. е. продължаваха по-напрѣжната политика на скриване любонитнитѣ особености.

Едноврѣмено съ скриването особенитѣ на Моравското нарѣчие, тѣ усилено се стараеха да изгладятъ тѣзи особености посрѣдствомъ училища, литература, канцелария, военна служба. Работата въ това отношение бѣ толкова енергична, щото прѣзъ тая тридесетгодишна епоха по-голѣмия дѣлъ на днешното кралство Сърбия бѣ почти посърбенъ.

На тая вжтрѣшна политика на Сърбия въ борбата съ българския народъ е съотвѣтствувала не по-малко енергична външна политика. Отначало въ външната политика на Сърбия срѣшу българския етнографически принципъ бѣ противопоставенъ историческия принципъ. Сърбитѣ, прѣди всичко, се обърнаха къмъ българитѣ съ твърденето : „вий казвате, че новоприсъединенитѣ по Берлинския договоръ окръжи сж били български ! ами какъ така — тѣзи земи още отъ основанието на сръбската държава (на Немановци) сж били сръбска земя и езика, който тамъ се говори, си е чисто сръбски“. Тая мѣрка почнаха да я примѣняватъ съ особно упорство на всѣкадѣ на югъ и изтокъ и се получи удивителна картина ; оная страна, която поне 10—20 години е влизала въ държавата на Немановци оказа се, че е била отдавна сръбска земя, а щомъ земята е сръбска, а не българска, то въ нея се говори на чисто сръбско нарѣчие. Отъ тая гледна точка, разбира се, не може да става дума за българско население въ самата Сърбия. По такъвъ начинъ въ Сърбия много умно прѣхвърлиха сръбско-българския споръ изъ границитѣ на самата Сърбия и отъ отбранително взе се нападателно положение спрѣмо

българската народност. Въ това положение тя си остава и до сега когато търси едно сближение съ България на почва на признаването на единъ дѣлъ отъ етнически български земи, като сфера на сръбско влияние. Нападателното положение на Сърбия си остава и до днешенъ день при нѣкои измѣнения на тактиката: отначало българското население въ Македония бѣ обявено за чисто сръбско, сжщо толкова чисто сръбско, колкото и населението на Босна, Херцеговина, Черна-Гора и пр. Слѣдъ това сърбитѣ посвалиха домогванията си: тѣ обявиха, че населението въ Македония е толкова българско, колкото и сръбско, т. е. срѣдно-сръбско българско, но ни сръбско, ни българско, а неутрално, което лесно може да стане и сръбско и българско. Най-послѣ тѣ се хванаха за мисълта за особна македонска народност, която и намѣстиха въ южна Македония. Сѣверна Македония обявиха за чисто сръбска, а срѣдна Македония за етнически прѣходна областъ отъ сръбския езикъ къмъ македонския. Говори се, че най-напослѣднѣ тѣ още повече намалили домогванията си.

* * *

И тъй, тридесетогодишната епоха отъ Берлинския трактатъ до анексията на Босна и Херцеговина трѣба да се признае за най-неблагоприятното врѣме въ сръбско-българскитѣ отношения.

Отъ анексията насамъ настѣпва една нова епоха въ сждбитѣ на южното православно славянство.

Анексията, прѣди всичко, е побѣда на католицизма надъ православието, това е побѣда на католическото австрийско славянство надъ православно южно славянство. Послѣдното се стрѣми къмъ политическа свобода, първото се стрѣми къмъ заробвани отначало економическо, а подирѣ и политическо на балканскитѣ народи. Отъ гледна точка на изгубването на цѣли двѣ православни страни въ полза на католицизма, отъ гледна точка на заробвани на двѣ южно-славянски страни, които се стрѣмеха къмъ политическа свобода, на която тѣ имаха пълно право, ний българитѣ не можемъ да не съжаляваме за дѣто анексията стана. Но съ туй почти се свършватъ нашитѣ съболѣзнования. Отъ българска, отъ южно-славянска гледна точка други мотиви за съжалѣние нѣма, а има основание да се радваме (? р.) за станалото изобщо отъ българско-сръбска гледна точка и въ частностъ отъ сръбска. Азъ зная, че казаното отъ менъ тукъ ще прѣизвика голѣмо удивление, а може би и негодувание: Анексията е едно голѣмо поражение на сръбското народно дѣло, врѣдително и за българскитѣ интереси, защото сърбитѣ, като изгубятъ Босна и Херцеговина, всичкото си внимание ще обърнатъ на Македония, а на това ние не можемъ да се радваме. Това възражение лесно може да се прѣдположи, обаче не е много мжно да бжде оборено, защото опасността отъ подобенъ обратъ на работитѣ е прѣувеличена.

Сърбитѣ щѣли да обърнатъ всичко внимание на Македония. Прѣвъзходно. Аслж това е желателно отъ българска гледна точка. А ще ли го направятъ тѣ това? Ако го направятъ, отъ това ще бжде подобрѣ и за тѣхъ и за България и за Македония. Обръщането

на всичко внимание отъ страна ни Сърбия върху Македония е единичното условие за сближение на България и Сърбия. — Какъв абсурдъ, ще каже българскиятъ читателъ.

— Не, тукъ абсурдъ нѣма, но има една малка неяснотъ. Подъ обръщането отъ страна на Сърбия всичкото ѝ внимание къмъ Македония, азъ разбирамъ, че Сърбия еднажъ за винаги трѣба да се откаже отъ Босна и Херцеговина и политически и културно и да търси политическо и културно единение съ Македония и България. Ако Сърбия иска да поддържа въ Македония мѣстната култура. т. е. да остави езика на населението въ неприкосновеностъ и да способствува на развитието на населението въ посока, показана прѣзъ сръдно-вѣковната ни история, то мисията на Сърбия въ Македония може да бжде само привѣтствуванна. Но правила ли е това Сърбия до сега въ Македония? — Не! Тя въ Македония е насаждала чуждъ езикъ, както това е правила и у дома си, като е обявила непримирима борба на българскитѣ особности въ езика: тя е насаждала и у дома си босно-херцеговинското нарѣчие въ основа на литературния езикъ.

Не сръбско-хърватска Сърбия ни е нужна въ Македония, а Сърбия — сръбско-българска; а пъкъ Сърбия ще стане такава само тогава, когато ни даде реални доказателства. че тя еднажъ за винаги се отказва отъ Босна и Херцеговина и отъ другитѣ сръбо-хърватски земи за да се обедини тѣсно економически, политически и културно съ българския народъ въ Македония и България. Но отъ сръбско-българска Сърбия ний търсимъ реални доказателства за това нейно искрено и безповратно рѣшение. Явява се въпросъ: защо отказването на Сърбия отъ Босна и Херцеговина ний считаме, като необходимо условие за едно сближение между България и Сърбия. И въ право ли сме да поставяме такива, на пръвъ погледъ непосилни за Сърбия, условия?

На тоя въпросъ ний ще отговоримъ слѣдующето: прѣди всичко трѣба да е вънъ отъ всѣко съмнѣние, че българско-сръбското сближение ще е насочено противъ Австро-Унгария. Претенциитѣ на Сърбия върху Босна и Херцеговина могатъ да послужатъ като поводъ за стълкновение съ съсѣдната могъществена монархия. Реалното отказване на Сърбия отъ поддържане културно-политически връзки съ сръбско-хърватския народъ, отъ една страна, ще отстрани всѣкакви стълкновения на сдруженитѣ славянски държави съ Австро-Унгария, отъ друга — ще установи яки вътрѣшни връзки между тѣхъ. Сжщо така сдружаването нѣма да бжде насочено и противъ Турция, която и България и Сърбия съ всички сили ще поддържатъ, като се удовлетворягъ съ обезпечването въ нея на сръбско-българския народъ. Дума за раздѣляне сфери на влияние не може да става, защото въ Македония има само единъ народъ, когото, ако искатъ сърбитѣ нека го наричатъ сръбски, а българитѣ — български; самото население въ Македония може да се нарича както му е драго: българско или сръбско.

Отричането на Сърбия отъ културно единство съ сръбско-хърватския народъ въ Австрия е необходимо като гаранция, че допускането на сътрудничеството на Сърбия въ Македония нѣма да измѣни народността на македонцитѣ и да приготви въ бъдаще нѣкое сливане и на една най-малка частъ на Македония съ другитѣ сръбско-хърватски земи. Безъ тая гаранция Сърбия ще посръщне въ Македония най сериозенъ отпоръ отъ страна на българския народъ и, нѣма съмнѣние, че тая братоубийствена борба ще бжде използувана отъ общитѣ ни врагове.

Прѣкъсването всѣкакви културни връзки на православна Сърбия съ по прѣдимство католическия сръбско-хърватски народъ ѝ се налага и отъ историята: никога днешна Сърбия отъ заселението на Балканския полуостровъ съ славяни и до днесъ не е влизала въ една славянска държава заедно съ Босна, Херцеговина и другитѣ сръбско-хърватски земи, а винаги е сподѣляла сждбитѣ на българския народъ въ България и Македония, особно съ послѣдната. Сждбитѣ на сръбско-хърватскитѣ земи Сърбия е сподѣляла само прѣвъ турско врѣме. Защо днесъ въ Сърбия искатъ да съединятъ несъединимото? Ако искатъ съединението съ Босна и другитѣ сръбско-хърватски земи, съ които, казахме, никога Сърбия не е живѣла наедно, то тя трѣбва да се откаже отъ тѣй наречената Стара Сърбия и отъ Македония. Ако ли прѣдпочита послѣднитѣ, трѣба да се откаже отъ първитѣ.

Анексията на Босна и Херцеговина, съ която се извърши подпълно обединението на сръбско-хърватския народъ подъ властта на Австро-Унгария, рѣши участъта и на Сърбия: послѣдната е избавена отъ безнадежното положение да си троши силитѣ върху съединяването на несъединимото и, като е останала като най източно краище на сръбско-хърватския или сѣверо-западно — на българския народъ, има прѣдъ себе си една трудна дилема, какво да избере: българскиятъ изтокъ и югъ съ православна южно-славянска култура или сръбско-хърватскиятъ западъ съ католическа нѣмско-маджарско-славянска култура. Първиятъ пжтъ обѣщава на Сърбия политическа и економическа независимостъ, национална култура възъ основа на оная на държавата на Немановци, която държава никога не е обгрѣщала сегашнитѣ австрийски сръбско-хърватски земи; въ сжщо врѣме първиятъ пжтъ иска отъ Сърбия жертва на самолюбieto — напушането на литературния езикъ, въведенъ отъ В. С. Караджича, и възвежданието на степенъ на литературенъ езикъ на едно отъ македонскитѣ нарѣчия, напр. на Скопското нарѣчие, обаче съ всичкитѣ му български черти и колкото такива има повече, толкова по-добрѣ, защото по такъвъ начинъ се създава почва за общъ сръбско-български литературенъ езикъ съ най-малка обида за националното самолюбие на сърбитѣ, които ще бждатъ удовлетворени съ приемането за такъвъ на едно старо сръбско нарѣчие, за каквото тѣ признаватъ скопското.

Другиятъ пжтъ води къмъ лишение на економическа и политическа свобода, къмъ единение съ ония области, съ които Сърбия никога не е съставяла единство, къмъ единение съ чужда за Сър-

бия католическа, нѣмско-маджарска култура и къмъ прѣкрѣтяване на всѣкакви връзки съ миналото.

Ето дилемата прѣдъ, която е поставена Сърбия отъ анексията на Босна и Херцеговина. Сърбия трѣба да избере първото или второто. Сърбия е оная страна която особно се нуждае отъ сближение и нѣма съмнѣние тя първа трѣба да направи отстъпки за сближението. Сближението трѣба да бжде трайно и границитѣ му, разбира се, трѣба да сж сжществени.

Отъ настроението, което господствува въ Сърбия зависи сближението: ако въ Сърбия реалнитѣ възгледи на дѣйствителността прѣобладаятъ надъ фантастичнитѣ, то незабавно трѣба да започне подготовянето почва за едно реално съглашение съ България. Обаче, който знае работитѣ въ Сърбия, не може освѣнъ да бжде песимистъ по въпроса за едно сръбско-българско сближение.

Сърбия прѣвъ XIX вѣкъ е прѣживѣла двѣ епохи отъ мечтателно въодушевление съ неосжществими идеали: 1) за балкански пиемонтизъмъ и 2) за велико-сръбска държава, която да обгрѣща и всички сръбско-хърватски земи и половината на българскитѣ. Това мечтателно въодушевление за неосжществими идеали е станало плътъ и кръвъ на сръбската интелегенция. Хора които трѣзво да гледатъ на работа има колко?... Все пакъ обстоятелствата най-послѣ каратъ хората да се съобразяватъ съ дѣйствителността и по тая причина можемъ да очакваме, че и въ Сърбия ще настѣпи отрѣзването и тамъ ще разбератъ, че независимостта на Сърбия зависи изключително отъ тѣсното единение съ българитѣ — единение културно, което съ течение на врѣмето да приведе къмъ образуването отъ двѣтѣ земи единъ народъ и по духъ и по култура, може съ двѣ народни имена: сърби и българи; тоя сръбско-български народъ на Балканския полуостровъ ще състави източната, по-голѣмата половина на южното славянство.

И така, сближението между Сърбия и България е необходимо. То сега е най-възможно. Основнитѣ положения за сближението трѣба да сж: Пълното прѣкъсване на стрѣмение на Сърбия къмъ австрийскитѣ сръбско-хърватски земи; приемането на скопското нарѣчие съ всичкитѣ му българизми за литературенъ езикъ въ Сърбия; въвеждането въ всички български сръдни училища курса на историята на Немановци, като западно-българска и сжщо така литературата на „сръбската“ редакция на старо-българския езикъ, като сръдно-западно българска. Признаването неутралността на Македония, която културно самичка има да се опрѣдѣли.

Това е единичкия пѣтъ, който може да прѣдупреди завършването на трагичната история на Сърбия съ една ужасна политическо-економическа катастрофа. Това ще спаси Сърбия отъ гибель, ще приготви едно славно бждаще на православно южно славянство, въ създаването на което Сърбия ще показва на себе си, като на равна съ България участница*.

*Б ъ л. н а Р е д. — Между друго, ние по никой начинъ не сме съгласни съ автора относително сжжденията му за бжднитѣ отношения на Сърбия къмъ Босна и Херцеговина.